

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՔԱՐԻ ԴԱՐԻ ՄԿԶԲՆԱԿԱՆ ՆՅՈՒԹԱԿԱՆ
ՄՇԱԿՈՒՅԹԻ ԴԵՐՆ ՈՒ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՊԱՏՄԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏՈՒՄ

Բենիկ Երիցյան

ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտ

Բանալի բառեր՝ վանական, էթնոս, արհեստական մտածողություն, նյութական մշակույթ, ինդուստրիալ մշակույթ, քարայր, հնագիտական համակարգ:

Ներկայացվող գիտական համառոտ հոդվածում քննարկվում են օբյեկտի ուսումնասիրության առանձնահատկությունները, նրա պրակտիկ վերափոխման եղանակները, տեսության հիմնավորումը, ակնկալվող արդյունքներն ու նրանց կիրառման ոլորտները:

Նախաբան. Ինդուստրիալ մշակույթը նյութական մշակույթի սկիզբն է և ամփոփ ձևով պարունակում է նրա հետագա բոլոր դրսևորումները:

Հայաստանի Քարի դարի մշակույթների ուսումնասիրություններից պարզվել է, որ ի դեմս Երևան-1 քարի մշակույթի մենք գործ ունենք հանրապետության տարածքում ամենավաղ շրջանի մշակույթի հետ: Վերջինս մի ամբողջական արդյունաբերական բնույթի ինդուստրիալ մշակույթ է, որը պատրաստվել է ոչ թե առանձին անհատի կամ խմբի, այլ քարանձավում երկարատև ապրած նախնադարյան համայնքի կողմից:

Կասկած չի հարուցում նաև այն, որ հազարամյակների խորքից մեզ հասած այդ մշակույթը մարդկանց կողմից բնության վերափոխման առաջին փորձն է, որի միջոցով առաջին համայնքը կարողացավ կտրվել կենդանական աշխարհից և աշխատանքի շնորհիվ ստեղծեց իր տեսակին բնորոշ հասարակական գենոֆոնդ:

Այդ են հաստատում նաև քարայրից հայտնաբերված մարդաբանական մնացորդների, օջախներից վերցված ածխի և կենդանիների այրված ոսկորների նմուշների

ուսումնասիրության արդյունքները, որոնք միաժամանակ հաստատում են ժամանակակից մարդու (*Homo Sapiens*) գոյությունը և մի շարք ճշգրիտ թվագրությունների սանդղակը (<49000–26000 հազ.)¹:

Հետևապես, որպես արտադրական փորձի արդյունք՝ այն փաստորեն ու սերտորեն առնչվում է մարդու ծագման, էթնոսի կազմավորման և ազգային մտածողության խնդիրների հետ:

Նշված մշակույթը ձևավորված է Հայաստանի բնության զարդը կազմող միասեռ հումքից՝ վանակատից (հրաբխային ապակի), որն իր մաքրությամբ ու հայելու պարզությամբ արտացոլում է յուրաքանչյուր արտաքին ազդեցություն՝ պահպանելով իր «հիշողության» մեջ (ԷՀՄ-ից էլ լավ) մեր նախնիների կատարած տեխնիկական հմտությունների հետքերը: Վերջիններիս շնորհիվ է, որ մենք կարող ենք այսօր գրքի պես «կարդալ» այդ քարե «մատենագրությամբ» մշակույթի մասին և իմանալ այդ ստեղծողների ու նրանց մտքի զարգացման օրինաչափությունները²:

Անդրադառնալով օբյեկտի պատմականորեն խաղացած դերին՝ սկսած քաղաքակրթության սկզբից, նշենք, որ նրա ուսումնասիրությունը ազգային դրոշմ է կրում: Այն եղել է մեր արվեստի ոգին, լեզվի ատաղձը, նախապատմության սկզբնաղբյուրը, գիտության փորձաքարը և նույնիսկ կրոնի ու գաղափարախոսության «արգելված պտուղը», ավանդաբար ու անհրաժեշտորեն ծառայել է մեր դպրության, կրթության ու լուսավորության գործին ի ծագել մինչև մեր օրերը:

Արդի գիտատեխնիկական առաջընթացի բազմաթիվ խնդիրներն ու ճգնաժամային իրավիճակները պայմանավորված են բնության, մտածողության և հասարակության եռամիասնությունը խորհրդանշող նյութական հիմքի խորքային ուսումնասիրության անհրաժեշտ տեսության բացակայությամբ³:

Հակառակ դրան՝ մեզ մոտ խնդիրը իրականացվում է ոչ թե եղած տեսական գիտելիքների ողջ համալիրի օբյեկտին վերագրումով (ինչպես արվել է մինչ այժմ), այլ նրանում կուտակված ողջ հնագիտական ինֆորմացիայի հանմամբ, իր ամբողջ ծավալով և հանգրվանային եղանակով⁴:

Նման փորձն առաջին անգամ է կատարվում:

Մեր կարծիքով, դա միակ ճիշտ ճանապարհն էր նպատակին հասնելու համար:

Վերջինիս իրականացումը դարձավ նոր համակարգի ստեղծման հենք, որը լրիվ համապատասխանում է ուսումնասիրության ենթակա բոլոր օբյեկտներին և ազատ է այլ

¹ **Երիցյան Բ. Գ.**, Քարե դարի մշակույթի թվագրման հարցը // Հանրապետ. գիտական նստաշրջան՝ նվիրված 1984-1985 թթ. ազգագրական և բնագիտական հետազոտությունների հանրագումարին. զեկուցումների թեզիսներ, Երևան, 1986, էջեր 34-35:

² **Yeritsyan B.** Comments on the work of D Stiles. “Paleolithic Culture and Culture Change” // Current Anthropology vol. 20, N 3. -1979, pp. 614-615.

³ **А. П. Шепулин** Диалектический метод познания. Изд. “Политлитература”. Москва. -1983. сс. 5-7.

⁴ **Երիցյան Բ. Գ., Թաղևոսյան Ս. Վ.**, Հայաստանի քարե դարի պարբերացման խնդիրը // ՀԱԻ հնագիտական հետազոտություններին նվիրված X գիտաժողովի զեկուցումների հիմնադրույթներ: Երևան, 1996, էջեր 25-26:

գիտությունների միջամտությունից, հակասություններից ու սուբյեկտիվ կանխակարծություններից⁵:

Մենք այստեղ կանգ չենք առնի մշակույթի ուսումնասիրությունների մանրամասների վրա, նշենք միայն իրերի մի քանի կերպարանափոխությունների մասին, որոնց համահավաքից կառուցվում է ամբողջական մշակույթի արտացոլման համընդհանուր համակարգը:

Օբյեկտի փուլ առ փուլ պրակտիկ վերափոխում՝ դիտարկման, վերլուծման, վերացարկման ու վերակերպման միջոցով⁶:

Նշված հաջորդական գործընթացներով իրը վերափոխվում է պատկերի, պատկերը՝ ձևի, ձևը՝ նշանի (տիպ), վերջինս էլ՝ խորհրդանշանի: Որպես հետևանք, մենք ունենում ենք ընդհանուր սկզբունքներով վավերացված և որակապես տարբերակված մակարդակներից կազմված հնագիտական համակարգ, որը նախնառաջ համազոր արտացոլում է մշակույթի բնականոն զարգացումը (տեխնիկական, տեխնոլոգիական, տիպաբանական, մորֆոլոգիական, մեխանիկական), նմանության աստիճանը (ինքնին իրը, նույնը, նմանը, համարժեքը, համագորը), հարաբերական ժամանակը (էտապ, փուլ, էպոխա, պարբերաշրջան, դար): Դրանց հիման վրա էլ միանշանակ որոշվում են տվյալ մշակույթի բնույթը, բովանդակությունը, ձևը, գործառությունն ու էությունը⁷:

Համընդհանուր համակարգը օրգանապես սինթեզում է մտածողության հիմնական *կատեգորիաներ* (նյութական, էմպիրիկ, տրամաբանական, գիտական գաղափարական), ապահովում է այդ կատեգորիաների գենետիկ կապն ու փոխհարաբերությունները, տեղն ու դերը իմացության համակարգում, և որ կարևոր է, լուծում է էմպիրիկի և տեսականի անհրաժեշտ դիալեկտիկական կապը⁸:

Խորենացին [1] իր պատմության սկզբում գրել է. «Անմահ հիշատակ թողուց զայս քեզ և որ զկնի քո գալուց են ազգք»: Դրանից լավ չես ասի, հոգուտ մոնիստական պատմագրության, որի հիմքը առաջին անգամ դրել է մեր Պատմահայրը V դարում⁹:

Համակարգը, բացի հնագիտության ոլորտից, կարող է կիրառվել նաև հասարակական ու բնական գիտություններում, քանի որ առաջինները դեռ էմպիրիկ իմացության փուլում են, իսկ երկրորդները՝ տեսականորեն չապացուցվող մտածողությունների

⁵ **Розов М. А.** Проблемы эмпирического анализа научных знаний. Изд. «Наука-Новосибирск. - 1972. с. 67; **Медведев Н.** Психические влияния в свете науки. М. -1959. с. 65; **Вацуро Э. Г.** Учения И.П. Павлова о высшей нервной деятельности. М. Учпедгиз. -1955. с. 25.

⁶ **Երիցյան Բ. Չ.**, Հնագիտության օբյեկտի մասին // Հայկական ՄՍՀ-ում 1979-1980 թթ. դաշտային հնագիտական աշխատանքների արդյունքներին նվիրված զեկույցների թեզեր, Երևան, 1981, էջեր 16-17:

⁷ **Ерицян Б. Г.** Некоторые особенности намеренного рассечения орудий мустьерской эпохи (по материалам пещерной стоянки) //Краткие сообщения института археологии. 131. М. -1972. сс. 53-60.

⁸ **Коул М., Скибнер С.** Культура и мышление. М. Изд. «Прогресс». -1977. с. 67.

⁹ **Մովսես Խորենացի**, Հայոց պատմություն, Երևան, «Հայաստան» հրատ., 1968, էջեր 3, 372:

ողակում: Բացակայում է այդ երկուսին կապող հիմնական տրամաբանական մտածողությունը, այսինքն՝ տեսության ապարատը¹⁰:

Վերջինս ոչ այլ ինչ է, քան գործիքների պատրաստման տեխնոլոգիական եղանակի ու մորֆոլոգիական փոփոխությունների մի ամբողջական համակարգ, որը ներկայացնում է մարդու մտածողության ձևերը սկսած իրի նախանիշից, վերջացրած ամբողջականի ոճավորումով¹¹: Իմացաբանական առումով այդ տեխնոլոգիական մտավոր մշակույթը անչափ մեծ ինֆորմացիա է պարունակում և արտացոլում է պատկերների ու ձևերի անմիջական փոխկապակցությունները: Այդ առումով այն երիցս ճշմարիտ է և անհրաժեշտ պայման տրամաբանական տեսության գիտական ապարատի ձևավորման համար:

Վերջինիս բացակայության դեպքում էմպիրիկ գիտությունները չեն կարող իրագործել նյութական մշակույթի գիտական տիպականացումը, իսկ հիմնարար գիտությունները՝ մոդելավորել իրենց ուսումնասիրության օբյեկտը¹²:

Միայն 20-րդ դարի կեսերին բնագետները հասկացան, որ իրենց օրենքները խիստ երբեմն են և զուրկ բավարար հիմնավորումից¹³: Հենց այս մասին են վկայում մի շարք տեսական բնույթի խնդիրների լուծման փորձարկումները¹⁴: Առաջինը՝ տրամաբանական «Ատումիզմի» ձախողումը, որը վերածվեց գրեթե տրամաբանական «տոտեմիզմի»:

Երկրորդը՝ աշխարհի պատկերի իմացումն էր, որը ևս հին երևույթ է ոգու պաշտամունքի պես (անիմա), որ ոչ ոք չի տեսել, ինչպես շատ բաներ բնագիտությունում: Երրորդը՝ արհեստական մտածողության ստեղծման երազանքը, որով այսօր զբաղված են ահռելի թվով գիտնականներ գլոբալ մասշտաբով: Վերջինս իրականում դժվար թե հաջողվի, քանի որ դրա համար ոչ թե մեքենա, այլ մարդուն է պետք ուսումնասիրել: Հիմա մեծ թափով ուսումնասիրում են մարդու ուղեղի կիսագնդերը:

Եզրահանգում. Այդ փաստը ինքնին հավաստում է, որ անօրյա գիտությունը վաղուց է լվացել ձեռքերը նյութական մշակույթից, այսինքն՝ այն նախահիմքից, որ իրենց ոչ միայն գիտելիք է տվել, այլև մարդկայնություն է պարգևել: Իզուր չէ մեր Քերթողահայրը բնութագրել իր «Ողբ»-ի մեջ նման «ժառանգությունից փախչողներին»:

¹⁰ **Երիցյան Բ. Գ.**, Հայ գրի ստեղծման հարցը նյութական մշակույթի գիտական արտացոլման լույսի ներքո // Հր. Աճառյանի գիտական գործունեությանը նվիրված միջազգային գիտաժողովի զեկուցումների հիմնադրույթներ, Երևան, 1994, էջ 61:

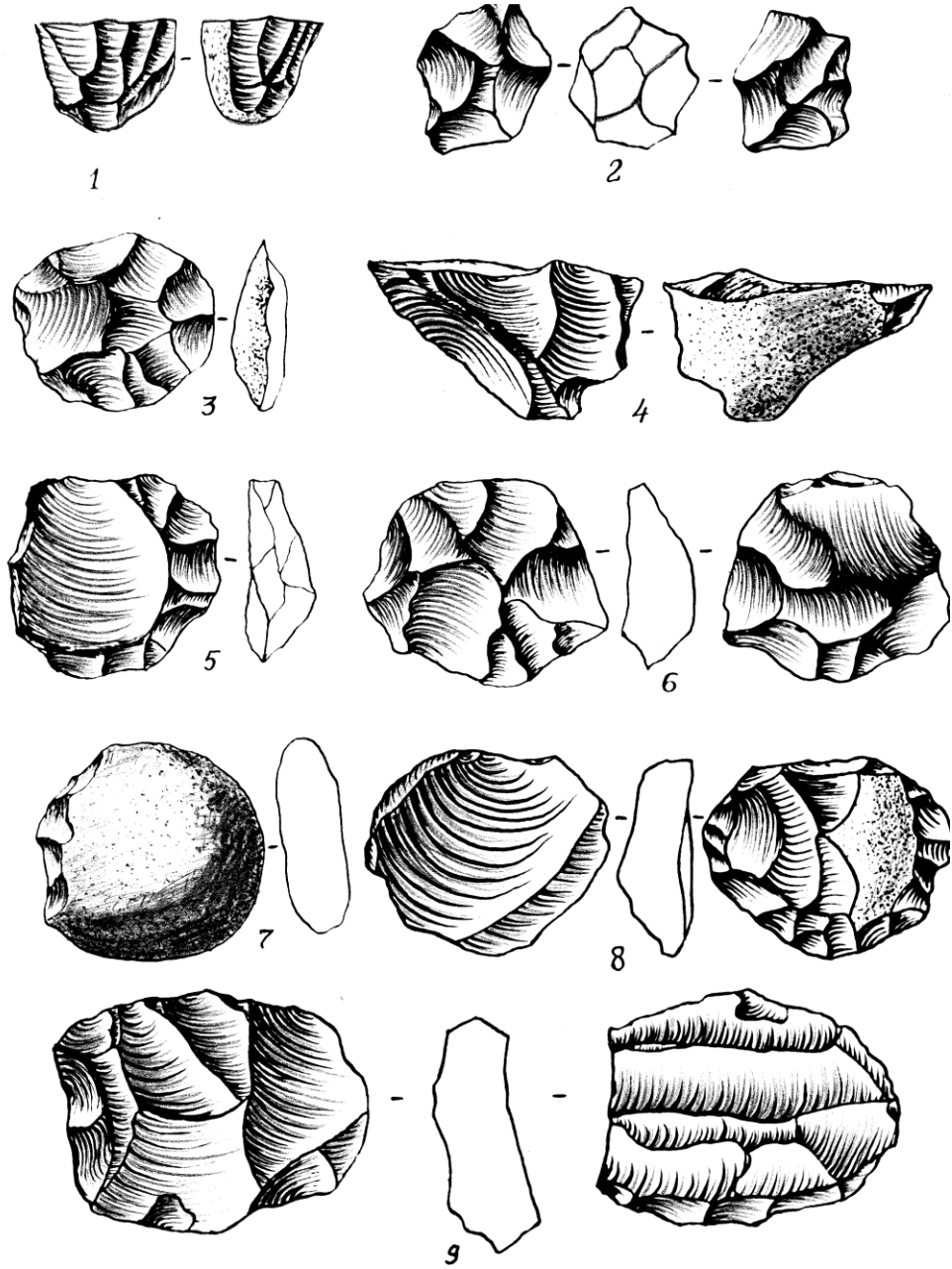
¹¹ **Маркс К. и Энгельс Ф.** Соч. из. 2. Т. 3. с. 16.

¹² **Մարքս Վ.**, Կապիտալ, հ. I, «Հայպետհրատ», Երևան, 1954, էջ 189:

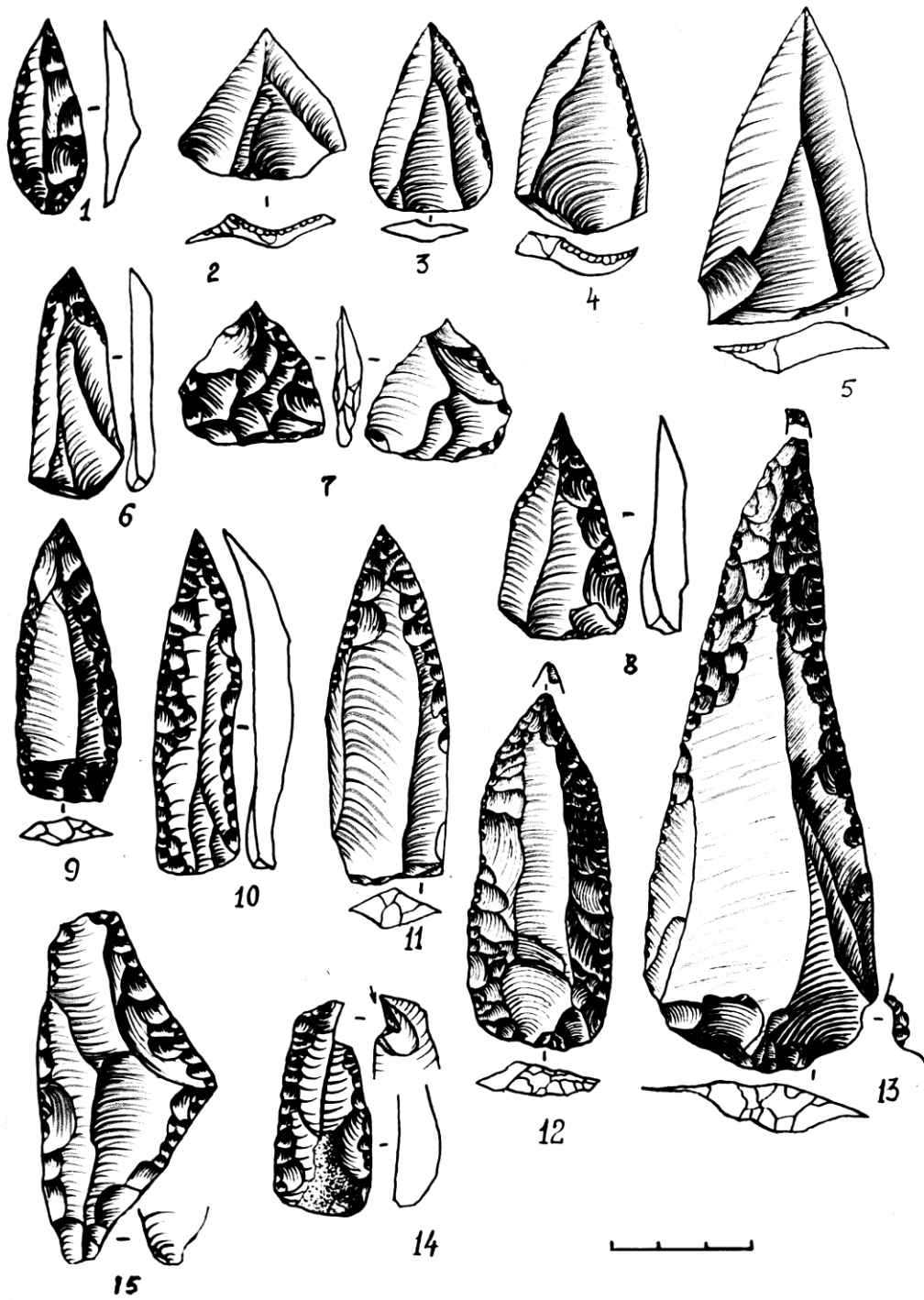
¹³ **Դանին Դ.**, Հավանականության աշխարհը, Երևան, «Հայաստան» հրատ., 1977, էջ 181:

¹⁴ **Седов Е.** Одна формула и весь мир. Издательство «Знание». М. -1982. с. 5.

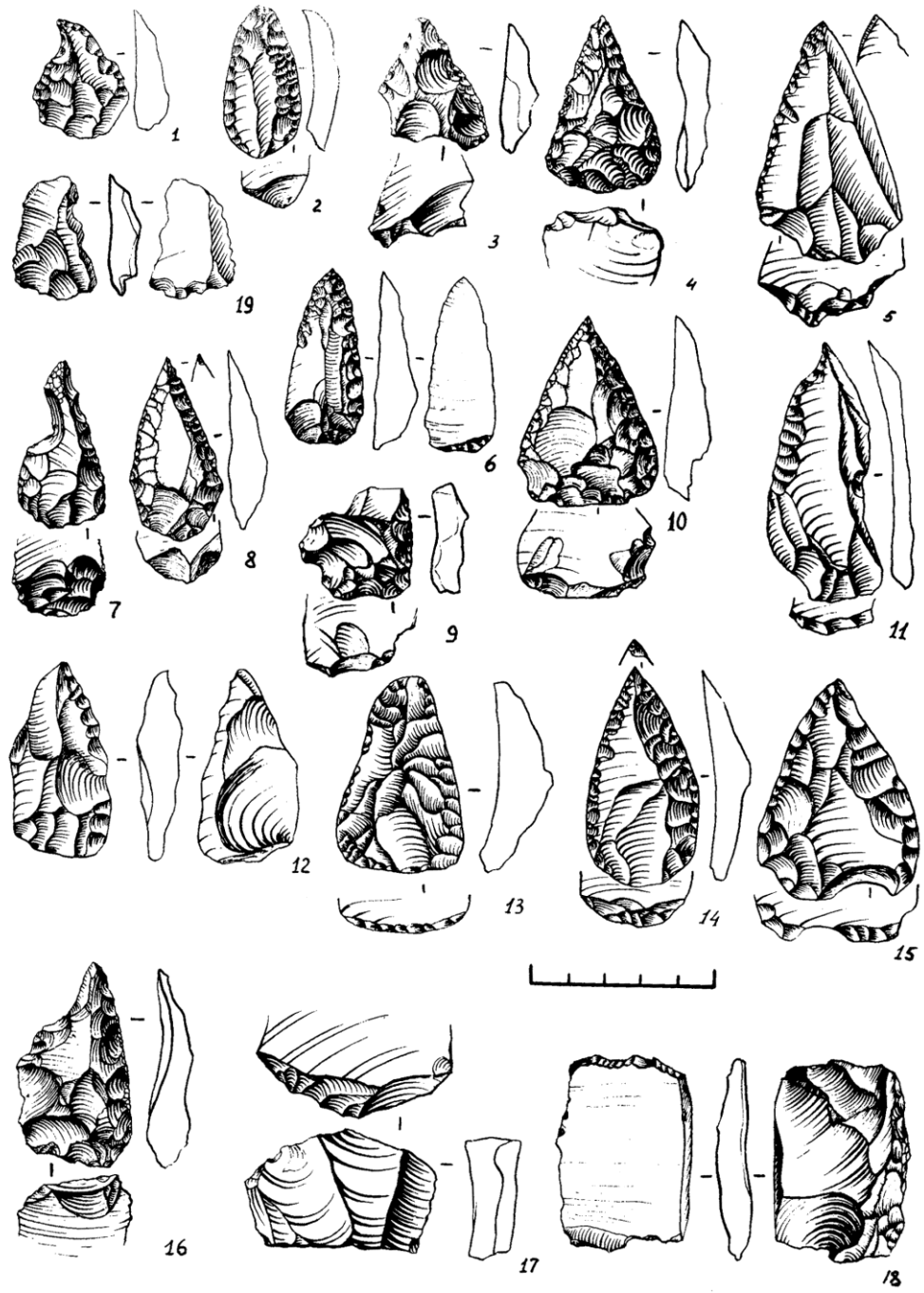
Աղ. I - Վանականից պատրաստած տեխնիկական միջուկներ



Աղ. II – Միջուկներից հանված ցլեպներ. անմշակ, լրիվ մշակված և ձևավորված գործիքներ



Աղ. III - Հիմքերը բարակեցված երևանյան տիպի սրածայրեր և քերիչներ

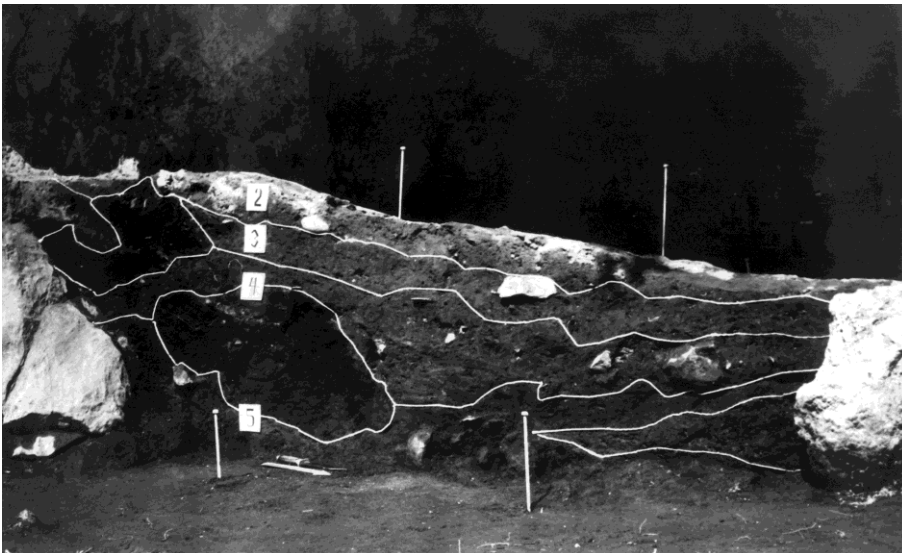




Նկ. 1 «Երևան -1» քարայրը լճի ափին



Նկ. 2 Քարայրի դիմացի ափը



Նկ 3. Քարայրի շերտագրական կտրվածքի մի հատված

ЗНАЧЕНИЕ И РОЛЬ НАЧАЛЬНОЙ МАТЕРИАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ КАМЕННОГО ВЕКА В ИСТОРИИ АРМЕНИИ

Երիցյան Բ. Գ.

Ключевые слова: *обсидиан, этнос, искусственное мышление, материальная культура, индустриальная культура, пещера, археологическая система.*

Открытие и изучение палеолитической культуры пещеры «Ереван-1» во второй половине 20 века стало величайшим открытием в истории древних археологических открытий в Армении. Изучив эту культуру, мы смогли подтвердить гипотезу о том, что Армения была единственной родиной происхождения и развития человечества. Эта уникальная культура послужила фоном для возникновения и развития всех отраслей науки.

THE MEANING AND ROLE OF STONE AGE ORIGINAL MATERIAL CULTURE IN THE HISTORY OF ARMENIA

Yeritsyan B. G.

Key words: *obsidian, ethnos, artificial thinking, material culture, industrial culture, cave, archaeological system.*

The discovery and study of the Paleolithic culture of the cave "Yerevan-1" in the second half of the 20th century was the greatest achievement in the history of ancient archeological revelations in Armenia. Following the investigation of that culture we could confirm the hypothesis that Armenia was the only birthplace of human origin. This unique culture served as a background for the emergence and development of all branches of science.

Գ ր ա կ ա ն ո լ յ ո ն ի ն

1. Դանին Դ., Հավանականության աշխարհը, Երևան, «Հայաստան» հրատ., 1977:
2. Երիցյան Բ. Գ., Քարե դարի մշակույթի թվագրման հարցը // Հանրապետ. գիտական նստաշրջան՝ նվիրված 1984-1985 թթ. ազգագրական և բնագիտական հետազոտությունների հանրագումարին զեկուցումների թեզիսներ, Երևան, 1986, էջեր 34-35:
3. Երիցյան Բ. Գ., Հայ գրի ստեղծման հարցը նյութական մշակույթի գիտական արտացոլման լույսի ներքո // Հր. Աճառյանի գիտական գործունեությանը նվիրված միջազգային գիտաժողովի զեկուցումների հիմնադրույթներ, Երևան, 1994:
4. Երիցյան Բ. Գ., Հնագիտության օբյեկտի մասին // Հայկական ՍՍՀ-ում 1979-1980 թթ. դաշտային հնագիտական աշխատանքների արդյունքներին նվիրված զեկույցների թեզեր, Երևան, 1981, էջեր 16-17:
5. Երիցյան Բ. Գ., Թադևոսյան Ս. Վ., Հայաստանի քարե դարի պարբերացման խնդիրը // ՀԱԻ հնագիտական հետազոտություններին նվիրված X գիտաժողովի զեկուցումների. Հիմնադրույթներ: Երևան, 1996:
6. Մարքս Կ., Կապիտալ, հ. I, Հայպետհրատ, Երևան, 1954:

7. Մովսես Խորենացի, Հայոց պատմություն, Երևան, «Հայաստան» հրատ., 1968:
8. Вацуро Э. Г. Учения И.П. Павлова о высшей нервной деятельности М. Учпедгиз. -1955.
9. Ерицян Б. Г. Некоторые особенности намеренного рассечения орудий мустьерской эпохи (по материалам пещерной стоянки) // Краткие сообщения института археологии. 131. М. -1972. сс. 53-60.
10. Маркс К. и Энгельс Ф., Соч. из. 2. -1968. Т. 3.
11. Коул М., Скибнер С. Культура и мышление. М. Изд. «Прогресс». -1977.
12. Медведев Н. Психические влияния в свете науки. М. -1959.
13. Шепулин А. П. Диалектический метод познания, изд. «Политлитература», Москва, -1983.
14. Розов М.А. Проблемы эмпирического анализа научных знаний. Изд. «Наука»-Новосибирск. - 1972.
15. Седов Е. Одна формула и весь мир. Издательство «Знание». М. -1982.
16. Yeritsyan B. Comments on the work of D Stiles. «Paleolithic Culture and Culture Change» // Current Antropology vol. 20, N 3. -1979, pp. 614-615.

*Ընդունվել է՝ 25. 06. 2021
Գրախոսվել է՝ 01. 10. 2021
Հանձնվել է տպ.՝ 15. 10. 2021*

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

Բենիկ ԵՐԻՑՅԱՆ՝ պատմական գիտությունների թեկնածու,
ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի
ավագ գիտաշխատող, հեռ.՝ (374) 094 053 460